

С. Г. Шевченко*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО ПІДХОДУ ДО ОБҐРУНТУВАННЯ СУТІ ГРОШЕЙ

В сучасних умовах економічні зв'язки, які обслуговують гроші, набувають дедалі складніших видів і форм у межах як національної, так і світової економіки. В процесі історичного розвитку грошей за ними закріпилися загальноєкономічні функції.

В економічній науці дослідження грошей та грошових систем є традиційним об'єктом наукових пошуків. В більшості економічних теорій монетарна проблематика займає чільне місце, що пов'язано з роллю грошей в сучасних ринкових економіках. Можна вирішити більшість теоретичних та практичних проблем сучасної економіки, тією чи іншою мірою торкаючись монетарної проблематики. Українські вчені: Е. Слущкий, М. Туган-Барановський — внесли значний вклад у розвиток монетарної теорії і започаткували історичні традиції високої культури наукових пошуків.

Гроші та грошова проблематика пронизують усі сфери соціального життя і є невід'ємними атрибутами існування сучасної цивілізації. Оцінка усіх сфер не лише економічної діяльності, а й самого буття людини в сучасній цивілізації здійснюється через використання грошей. Г. Зіммель вважав, що єдиним мірилом свободи є гроші, які самим своїм дотиком нищать природу речей і природу людини¹. Проекція грошей на всі види людської діяльності та соціальні інститути підносять їх значення до рівня загальності, що є значно ширшим, ніж лише технічне забезпечення товарно-обмінних процесів.

Дослідження природи і суті грошей постійно супроводжувало весь розвиток людства і виходило за межі лише монетарної проблематики. Серед множини підходів, які пропонуються представниками різних шкіл і напрямів для окреслення суті і економічної природи грошей в кінцевому рахунку в світлі сучасних підходів економічної науки з огляду на переміщення акцентів від описової економічної науки до аналітичної економії, виправданим буде функціональний підхід до вивчення грошей, розкриття якого і стало завданням даної статті.

Спроможність виконувати властиві грошам функції є основною ознакою грошей. Будь-який матеріальний носій загальноєкономічних функцій можна визначити як гроші. В сучасній літературі поширені способи визначення природи грошей шляхом виділення їх функціональних властивостей: "... гроші це засіб оплати товарів та послуг, засіб вимірювання вартості, а також засіб збереження вартості"². А. Чухно справедливо підкреслює, що функція є специфічним виявом суті економічної категорії (в цьому випадку грошей), суть категорії та її функції являють взаємопов'язану єдність. Зміна суті обумовлює модифікацію функцій і навпаки. Тому великою помилкою є не помічати, що сучасні гроші характеризують якісно новий етап їх еволюції, вони мають якісно нові риси в своїй природі і в суті, відповідно у функціях, їх основу становить рух позичкового капіталу, якісно нове явище порівняно з таким специфічним грошовим товаром, як золото. Ця обставина позначилася і на розвитку функцій сучасних грошей³.

© Шевченко С. Г., 2007

* старший викладач Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України

¹ Зіммель Р. Філософія грошей. — К., 1996. — С. 18.

² Долан Э. Дж., Кэмпбелл К. Д., Кэмпбелл Р. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. — М.-Л., 1991. — С. 13.

³ Чухно А. Введение в Кн.: Деньги. — К.: Украина, 1997. — С. 35.

У сучасній західній економічній думці застосовують позитивістський підхід до визначення функцій грошей і віддають пріоритет таким функціям, які мають універсальний характер, а саме: засіб обігу, засіб платежу, засіб нагромадження або збереження вартості⁴.

Специфічний характер кожної функції грошей пов'язаний з тими особливостями, які є на кожному етапі товарно-грошових відносин і характеризують певну грань суті грошей. Під час визначення ієрархії функцій грошей та їх видів постійно точиться дискусія, обумовлена концептуальними розбіжностями. Так, Дж. Кейнс надавав перевагу функції, пов'язаній зі збереженням вартості⁵. У той час як у простій кількісній теорії пріоритет визнавали за функцією засобу обігу⁶.

Найбільш дієвими чинниками, які визначають процеси еволюції грошей та грошових систем, є:

- а) формування міжнародного та національного ринків;
- б) розвиток кредиту та кредитних відносин;
- в) утворення акціонерних товариств та фіктивного капіталу;
- г) посилення економічної ролі держави та регулювання її економіки;
- д) зростання процесу інтернаціоналізації у світовій економіці;
- е) науково-технічна революція в банківській сфері.

Гроші та грошові системи продовжують еволюціонувати під дією системи чинників, проте суть грошей лишається незмінною — все, що виконує їх функції, можна віднести до грошей.

Особливо актуальним є процес “дематеріалізації” грошей в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій, коли частка безготівкових розрахунків постійно зростає. Лише електронні носії інформації спроможні обслуговувати на міжнародних грошових та фондових ринках угоди на суму, яка сягає трильйонів доларів за один банківський день.

У реальній економіці зростання кількості грошей супроводжується процесами їх заощадження та інвестування, що деформує результати простої кількісної теорії. Прихильники кембріджського напрямку в монетарній теорії на чолі з А. Маршаллом зосередили свою увагу на функціях обігу і нагромадження. Подібний підхід дозволив проаналізувати механізм нагромадження грошей і побудувати теорію попиту на касові залишки.

Такий погляд на гроші як на потік насамперед відображає відірваність їх від властивості виступати в ролі запасу. Економічні системи в такому усіченому вигляді мають право на існування як об'єкт аналізу, проте в реальній економіці такі “неповноцінні гроші” неспроможні повноцінно функціонувати.

Сучасна економіка характерна саме тим, що дедалі більша частина доходу використовується через механізм нагромадження. Випавши з обігу, гроші не втрачають своєї вартості. Суть заощадження полягає у вилученні грошей з обігу. Функція міри вартості є визначальною в марксистській теорії, а всі інші є похідними і тільки доповнюють та обслуговують товарообмін. В українській економічній літературі за грішми поряд з функцією міри вартості визначалися інші функції, а саме: засіб обігу, засіб платежу, засіб нагромадження, світові гроші. Суть грошей як міри вартості полягає в їх здатності вимірювати вартість усіх товарів і виступати посередником під час встановлення ціни. Спроможність сучасних грошей виконувати функцію міри вартості переважно пов'язують із запереченням товарного обміну на підставі їх власної вартості⁷.

⁴ Долан Э. Дж., Кэмпбелл К. Д., Кэмпбелл Р. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. — М.-Л., 1991. — С. 27.

⁵ Кейнс Дж. М. Трактат о денежной реформе. — М., 1925.

⁶ Фишер И. Покупательная сила денег. Ее определение и отношение к кредиту, процентам и кризисам. — М., 1925. — С. 20-21.

⁷ Грищенко А. Гроші: виникнення, сутність функцій та агрегати // Економіка України. — 1999. — № 2. — С. 62.

Зазначимо, що в західній економічній літературі функція міри вартості втратила своє поширення — тут для виміру і зіставлення товарів переважно використовують категорію ціни.

Функцію грошей як засобу обігу визнають практично представники всіх напрямів економічної думки. Роль грошей розглядають як посередницьку в обміні товарів за протилежно спрямованого руху товарів і платіжних засобів. Дедалі вищий рівень спеціалізації та кооперації в сучасній економіці, що пов'язана з чимраз більшим територіальним та касовим розмежуванням виробників і споживачів, підвищує роль грошей як засобу обігу. В деяких випадках функцію засобу обігу ототожнюють зі звичайним технічним інструментом, який забезпечує обмін товарів. В інших випадках намагаються знайти певні глибинні соціально-економічні процеси, які ця функція опосередковує.

Одноставне визнання функції грошей як засобу обігу пов'язане з тим, що її можуть виконувати золото, паперові гроші та новітні електронні носії інформації.

Функція засобу платежу пов'язана з зустрічним рухом товарів і платіжних засобів, коли здійснення платежу та його отримання відокремлене в часі, тобто продавець виступає кредитором, а покупець — його боржником.

У сучасній ринковій економіці суспільне виробництво дедалі більше супроводжується десинхронізацією процесу виробництва товару та його споживання, що супроводжується розвитком різноманітних форм кредитування та оплати.

Сучасна економічна діяльність тісно пов'язана з використанням банкнот, векселів, чеків, частка яких у платіжному обороті постійно збільшується. Розвиток кредитних грошей у здійсненні функцій платежу також пов'язаний з процесами акціонування, концентрації виробництва та розвитку монополій. В окремих випадках функція засобу платежу розглядається в контексті рахункових одиниць та технічних інструментів товаро-обмінних процесів.

Функція нагромадження або збереження вартості є однією з найвагоміших у забезпеченні розвитку сучасних економічних систем. У марксистській концепції функція нагромадження переважно розглядається у зв'язку з абстрактною вартістю та процесами тезаврації. В сучасній ринковій економіці основний аспект функції нагромадження пов'язується з інвестуванням. Процес нагромадження здійснюється самими учасниками економічної діяльності або опосередкований кредитними закладами і забезпечує інвестиції, які є основою економічного зростання. Серед різноманітних сучасних інструментів нагромадження лише гроші володіють абсолютною ліквідністю і можуть бути використані в будь-яких напрямках господарської діяльності.

Розвиток інститутів фінансових посередників пов'язаний з використанням різноманітних каналів нагромадження та проходження коштів, що є характерною ознакою ринкової економіки.

Світові гроші пов'язані з міжнародним розподілом праці у сфері виробництва товарів та надання послуг. Проте певна частина вчених-економістів заперечує самостійне виділення цієї функції, оскільки вона не втілює у своїй сутності нічого нового порівняно з національними грішми, деякі з них виходять на міжнародну арену і безпосередньо виконують роль світових грошей.

Роль світових грошей виконувало золото, але поступово воно переходило від англійського фунта стерлінгів до американського долара. В подальшому конкуренцію національним валютам склали міжнародні розрахункові одиниці CDR, ЕКЮ, а в сучасних умовах — євро.

У міжнародній економічній діяльності однією з найбільш актуальних проблем є встановлення ціни однієї національної валюти відносно іншої або їх курсів. Проблема курсоутворення є однією з центральних у функції світових грошей, що впливає на динаміку експортно-імпорتنних операцій.

Спроможність виконувати властиві грошам функції визнається основною ознакою сучасних грошей; будь-який матеріальний носій функцій грошей можна визнати як гроші. Традиційно в українській економічній літературі за грішми визнаються функції: міра вартості, засіб платежу, засіб нагромадження, світові гроші. Проте в економічній теорії основна увага зосереджується на функціях засобу платежу, засобу обігу та засобу нагромадження, що пов'язано з домінуванням позитивістського підходу в наукових дослідженнях.

Характерною особливістю сучасних грошових систем є використання електронних розрахунків, дебетних та кредитних карточок, які все більше витісняють готівкові гроші з системи масового обслуговування населення. За обставин, коли зростання масштабів використання електронних розрахунків та грошей набуває всезагального характеру, виникають передумови для створення системи тотального контролю за доходами та витратами всіх членів суспільства. Проблема обмеження особистої свободи все більш виразно проглядається через призму особливостей сучасних грошових систем. Гроші та грошові системи стають складовою інформаційних ресурсів, що в умовах постіндустріального суспільства підвищує їх значимість.

Таким чином, суть грошей обумовлює їх постійну еволюцію та історичний розвиток відповідно до потреб суспільства. Тривалий історичний період панували грошові системи, побудовані на використанні золота та інших монетарних металів. Сучасні грошові системи є ринковими за своєю суттю і вимагають застосування заходів грошово-кредитної політики для забезпечення їх стабільності.

У сучасних ринкових економіках гроші та грошові системи, крім виконання своїх традиційних функцій, є активним важелем впливу на економіку. Перспективою подальших досліджень можуть виступити особливості реалізації функцій грошей у перехідних економічних системах.

